

ПОЛІТИЧНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ ЗА ДОБИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ: БАЧЕННЯ Н. ГРИГОРІЄВА

Розглянуто бачення проблеми політичного самовизначення української нації періоду Української Центральної Ради одного з лідерів та теоретиків Української революції 1917-1920 рр. Н. Григорієва.

Ключові слова: Н. Григорієв, Українська Центральна Рада, політичне самовизначення, українська нація.

Сухобокова О. О.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
г. Киев, Украина

ПОЛИТИЧЕСКОЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЕ УКРАИНСКОЙ НАЦИИ В ЭПОХУ ЦЕНТРАЛЬНОЙ РАДЫ: ВИДЕНИЕ Н. ГРИГОРЬЕВА

Рассмотрено видение проблемы политического самоопределения украинской нации периода Украинской Центральной Рады одним из лидеров и теоретиков Украинской революции 1917-1920 гг. Н. Григорьевым.

Ключевые слова: Н. Григорьев, Украинская Центральная Рада, политическое самоопределение, украинская нация.

Olha Sukhobokova,
Taras Shevchenko Kyiv National University,
Kyiv, Ukraine

POLITICAL SELF-DETERMINATION OF UKRAINIAN NATION IN THE PERIOD OF THE UKRAINIAN CENTRAL RADA: VISION OF N. HRYHORYIV

The article considers the N. Hryhoryiv's vision of the problems of political self-determination of the Ukrainian nation in the period of the Ukrainian Central Rada. N. Hryhoryiv (1883-1953) was one of the leaders and theoreticians of Ukrainian revolution of 1917-1920, a member of the Ukrainian Central Rada, the Minister of Education of the Ukrainian People's Republic, one of the leaders of the Ukrainian Socialist-Revolutionary Party, Society named after P. Polubotok, chairman of the Kiev Council of Soldiers' Deputies and the Council of Soldiers' Deputies of the Kiev Military District. He was one of the leading figures of the interwar Ukrainian emigration in the Europe and North America, the author of a number of fundamental works on the history and theory of Ukrainian revolution of 1917-1920 and nation-building in Ukraine.

At the beginning of the 1917 revolution in the Russian Empire N. Hryhoryiv insisted on the immediate implementation of Ukrainian autonomy, considered it a natural result of social and political development of Ukrainian lands during the previous centuries. On the All-Ukrainian National Congress, he proposed the strategy and tactics of nation-building in Ukraine under a "self-sufficiency in substance rather than by form". Autonomism, which he said, meant the sovereign right of the Ukrainian people and its political leadership independently establish the one or another socio-political system.

With the development of the Ukrainian revolution the position of N. Hryhoryiv became more radical. He proceeded to requirements of greater independence of policy of the Ukrainian Central Rada, preparing to take decisive action in relations with Russia, including the readiness to defend the right of the Ukrainian people to political self-determination with the help of the armed forces.

N. Hryhoryiv saw the Bolshevism as chauvinistic flow, fundamentally hostile to Ukrainian statehood. This clearly showed his work as chairman of the Kiev Council of Soldiers' Deputies. His performance in the National Congress of Soviets in Kiev, 4-6 December 1917 fully reflected his political convictions on the issue of national statehood and relations with the Bolshevik Petrohrad government: categorical rejection of Bolshevism, the idea of the necessity to safeguard the state sovereignty of Ukraine and its active defense.

Quite naturally, he supported the proclamation of the Fourth Universal of the Ukrainian Central Rada of January 11, 1918, advocating for a decisive and final separation of Ukraine from the Bolshevik Russia.

Regardless of tactical maneuvers with specific political circumstances, N. Hryhoriyiv defended the right of the Ukrainian people to political self-determination, and believed that the main function of the state is the realization of rights of the people.

Key words: N. Hryhoriyiv, Ukrainian Central Rada, self-determination, Ukrainian nation.

Із початком лютневої революції найважливішою проблемою для українського народу, століттями позбавленого власної державності, стало політичне самовизначення. Проблема ускладнювалася низкою різноманітних – внутрішніх і зовнішніх – чинників, чи не найголовнішим з яких була відсутність напрацьованого до початку революції алгоритму національно-державного будівництва. Тож 1917-1920 рр. стали не лише добою розквіту українства, а й часом пошуку оптимальної для України моделі національно-державного будівництва, періодом спроб і помилок на цьому шляху.

Поза сумнівом, важливу роль у цьому відігравали провідні політичні сили та їхні керівники, ідеологи. Це повною мірою стосується й Никифора Яковича Григорієва (1883-1953). Більш відомий як один з лідерів української еміграції, він відігравав помітну роль у політичних процесах в Україні 1917-1920 рр.: був членом Української Центральної Ради, її Малої Ради, Трудового конгресу, міністром освіти УНР, одним із провідних діячів Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), головою Київської Ради солдатських депутатів і Ради солдатських депутатів Київського військового округу. Згодом політик належав до чільних діячів Українського національного союзу, брав участь в організації повстання проти П. Скоропадського; за Директорії посідав низку важливих, зокрема урядових, посад.

Опинившись на еміграції після поразки Української революції, у Польщі, Чехословаччині та США Н. Григорієв до останніх днів свого життя продовжував активну діяльність, спрямовану на національно-політичне, соціально-економічне та культурне визволення України. Він став одним з керівників Празької групи УПСР та українського культурно-освітнього осередку у Чехословаччині – Українського громадського комітету й низки створених

ним закладів та організацій, зокрема Українського інституту громадознавства у Празі і його автономних установ – Українського національного музею-архіву та Українського робітничого університету. Значним внеском до справи боротьби за українську незалежність стала діяльність Н. Григорієва як організатора та першого директора Української служби американської федеральної радіостанції «Голос Америки».

Водночас політик проявив себе і як вчений, публіцист, популяризатор наукових знань. Більшість його праць присвячені проблемам історії та будівництва української незалежної держави, національному питанню, соціологічному вивченню суспільства та розробці теоретичних засад соціалізму. Серед найголовніших – «Підстави української національно-державної політики» (Прага-Берлін, 1923), «Наша політика самостійна» (Прага, 1927), «Соціалізм та національна справа» (Скентон, 1938), «Підстави української незалежної політики» (Детройт, 1939), «Основи націознання» (Вінніпег, 1940), «Українська національна вдача» (Вінніпег, 1941), «Війна та українська демократія» (Торонто, 1945) та ін. Особливе місце у цьому різноплановому доробку посідає оригінальна концепція національно-державного будівництва доби Української Центральної Ради, до чого Н. Григорієв мав стосунок не лише як політик-практик, але і як теоретик українських соціалістів-революціонерів, історик, суспільствознавець. Тож у 130-ту річницю від народження та 60-ті роковини смерті видатного політика і науковця видається доречним звернутися до його спадщини, яка досі не втратила своєї актуальності.

Ще з дореволюційних часів оптимальною для України державною формою Н. Григорієв вважав незалежну, самостійну українську державу. У 1905-1907 рр. він

сформулював кредо своєї політичної діяльності, якого дотримувався все життя – *«не змагатися за політичну незалежність України є політична нерозумність»* [1, с. 13]. Але з перемогою лютневої революції, маючи вже чималий досвід громадсько-політичної діяльності, політик чітко усвідомив невідповідність такої вимоги реаліям, що склалися навесні 1917 р. Він розумів, що проголошення незалежності, не підкріплене достатнім рівнем національної і політичної самосвідомості народу, його суспільно-політичною організованістю, а також реальною можливістю відстояти свої інтереси, зокрема і з допомогою армії, лише зашкодить українській справі. Тому на початку свого існування Центральна Рада об'єктивно не могла проголосити незалежність України.

Головним політичним гаслом переважної більшості українського політикуму, до якої належав і Н. Григорієв, стало входження України до федеративної Російської держави на правах широкої національно-територіальної автономії. Таку позицію Н. Григорієва можна було б розцінювати як відступ на більш помірковані позиції, якби його політичні погляди розглядалися поза контекстом реальної політики. Та він був суб'єктом політичного процесу, який диктувався не теоретичними побудовами, а тактичними міркуваннями. *«Національна тактика може і мусить мінятися залежно від обставин»*, – наголошував політик [2, арк. 81].

Характерно, що питання про курс на автономію досі лишається актуальним і щодо позиції УЦР у цілому. Відповісти на нього можна за допомогою самого Григорієва, який у своїй праці «Спогади «руїтника» (дарма, що написаній значно пізніше) дав відповідь на закид, ніби саме соціалісти, які склали більшість у ЦР, винні, що відразу не було проголошено самостійність з «угодовських міркувань». Політичну лінію УЦР він пояснив складною ситуацією, в якій українському національному проволу потрібно було дуже обережно і виважено діяти, надто – враховуючи рівень національної самосвідомості українського народу. Адже до початку революції українське національне життя було фактично поза законом, відбувалось нелегально, а тому

національна ідентичність українського народу ще не скристалізувалася – *«92 % не знало, хто воно й що воно, до якої нації належить»*, – зауважував Н. Григорієв [3, с. 181-182]. Це унеможливлювало народний рух за національні права та широку підтримку вимог самостійності: *«Національно несвідома етнографічна маса українських селян і робітників в першу чергу мріяла про землю, а який буде державний лад – російський чи український, монархічний чи республіканський – то її менше обходило»*, – резюмував політик, аналізуючи розклад суспільних сил в Україні у 1917 р. [4, арк. 339].

Опосередковано цю тезу Н. Григорієва підтвердили рішення Всеукраїнського селянського з'їзду у Києві 28 травня – 2 червня 1917 р., делегати якого майже одностайно вирішили підтримувати курс УЦР на здобуття автономного статусу України. Водночас вони вкрай негативно реагували на виступи із закликами про самостійність. Як зазначалося у пресі, українське селянство *«зрозуміло, що трудовому народові українському з самостійниками не по дорозі»*, зрештою *«депутати селяни рішуче одкинули пропозиції самостійників оголосити Україну незалежною республікою»* [5].

Звідси у міркуваннях Н. Григорієва впливав висновок: щоб підняти українське селянство на боротьбу за свою національну державу, потрібно, по-перше, через національно-свідому інтелігенцію з викристалізованими політичними поглядами шляхом пропаганди та просвіти освідомити селян; по-друге, забезпечити для них соціальні гарантії. Політик був переконаний, лише усвідомивши, що без української влади український селянин не матиме ні землі, ні громадянських свобод, він буде зацікавлений у здобутті своєї держави; точно знатиме, для чого, з чим, і за що бореться, відстоюючи власні інтереси. Поряд з тим одним з основних напрямів підготовки ґрунту для боротьби за незалежність Н. Григорієв вважав створення боєздатної та національно свідомої армії. Принагідно зауважимо, що він був активістом Товариства імені гетьмана Павла Полуботка, керівником його культурно-просвітницької роботи [6, с. 20].

Саме так – формування національної свідомості – революційна боротьба за національну емансипацію – будівництво власної держави, – і розвивалася, за Н. Григорієвим, українська революція. Це цілком відповідало виведеній ним же формулі: *«нація – революція – держава»* [7, с. 53].

Логіка політика ґрунтувалася і на інших об'єктивних політичних обставинах, адже владу на місцях в Україні ще утримував російський чи проросійський апарат, який мав потужне опертя у вищих верствах суспільства, а *«пересічне громадянство було настроєне проти відокремлення України»*. *«В таких умовах оповістити самостійність було би не лише тактичним безглуздом, але й злочином»*, – наголошував Н. Григорієв, бо тоді б Росія отримала всі підстави використати це як привід придушити весь український рух, маючи для того всі необхідні засоби [3, с. 87].

Таким чином відхід до вимоги автономії у політичній концепції Н. Григорієва 1917 р. став тактично розрахованим єдиним реальним варіантом політичного позиціонування української нації на початку революції. Цю тактику він сформулював наступним чином: *«приховання дійсних максимальних цілей (тобто самостійності – О. С.) і висування мінімальних (автономія – О. С.), щоб, здобуваючи організаційні можливості, гуртувати силу, і в міру її розвитку розширювати свої вимоги, ставити російські уряди і громадянство перед готовими фактами»*. За словами політика, саме цим шляхом пішла УЦР на чолі з М. Грушевським, переконаним автономістом-федералістом, – не робити голосливих заяв, а готуватися до боротьби за українську незалежність, тобто *«усамостійнюватись фактично самоорганізацією, а не словесною заявою»* [3, с. 87]. Хоча останні висновки Н. Григорієв зробив у середині 1930-х рр., звертаючись до подій 1917 р. як історичної ретроспективи, сумнівів у їх адекватності не виникає.

При аналізі проблеми політичного самовизначення українського народу в концепції Н. Григорієва найбільшої уваги потребує його публічний виступ під час

Українського Національного конгресу 19-21 квітня 1917 р., делегатом якого він був. Вся його промова була присвячена обґрунтуванню права української нації на політичне самовизначення. Як історик та суспільствознавець, він виводив це право з державницького минулого України, а також з природного права нації самостійно встановлювати той чи інший державний устрій на своїй території. Причому для його позиції характерним є обґрунтування українського суверенітету не лише на політичній та юридичній основі, а й на моральній. Зокрема, він заявив: *«У нас фактичний ґрунт: це одностайне бажання української свідомої маси негайно почати переведення автономії України в життя... Є у нас і моральний ґрунт – це історичне право на автономію, яку наші предки утворили, яку ми, як народ мали, яку московські царі видерли у нас силоміць»* [8]. У цьому його виступ перегукувався із виступами багатьох інших делегатів конгресу, які наголошували, що висунуті українцями вимоги автономії є результатом їхнього історичного і політичного розвитку [9].

При цьому Н. Григорієв виступав не лише від свого імені, а в першу чергу як речник УПСР, яка задекларувала принципи демократично-федеративного устрою Російської держави та національно-територіальної автономії України у постановах свого установчого з'їзду 17-18 квітня 1917 р. [10]. Втім, подібні гасла навесні 1917 р. висувалися й іншими провідними українськими партіями – УРДП, УСДРП, Товариством українських поступовців, члени якого навіть взяли відповідну назву – Союз українських автономістів-федералістів [11, с. 66-67].

Автономістські позиції були природними для переважної більшості української інтелігенції та національного політичного проводу. Як слушно наголошує В. Солдатенко, *«лідери Центральної Ради одержали автономістсько-федералістські орієнтації, так би мовити, «у спадок», як незаперечну цінність і міцну традицію української суспільно-політичної думки, започатковану ще славними кирило-мефодіївцями»* [12, с. 4]. Цілком можна погодитися і з іншою тезою історика: *«Без великої загрози помилитися*

можна стверджувати, що будь-яка інша ідеологічно-політична конструкція, окрім гасла «широка національно-територіальна автономія у федеративній, демократичній республіці Росія» не могла так сколихнути українські маси, згуртувати їх, спрямувати до спільної мети» [12, с. 6].

Обстоюваний Н. Григорієвим ідеал федеративної держави з децентралізованим урядуванням також був іманентним для середовища есерів напередодні й у часи революції 1917-1920 рр., і ґрунтувався на народницькій політичній ідеології, яка визнавала за державою необхідним лише мінімум функцій і повноважень. Політичний устрій майбутньої Російської федерації Н. Григорієв бачив як демократично-федералістичну республіку, у якій вся повнота влади належить громадянам, наділеним рівними правами, а кожна нація відокремлена в особливий край на правах територіальної. Як конкретний механізм для запровадження в Україні нових відносин, утворення політичних і громадських інституцій на принципах автономії, Григорієв пропонував організувати: 1. Крайовий комітет у Києві з представників усіх національностей, що проживають на території України для складання проекту статуту автономії України (в принциповому плані це узгоджувалось з лінією українських політичних сил на підвищення ролі УЦР і делегування їй широких повноважень, аж до законодавчих включно, що впроваджувалося у життя протягом 1917 р. – О. С.); 2. Губернські комітети у губернських містах також із представників усіх національностей для вирішення питань практичного втілення в життя цього статуту; 3. Міністерство національних меншин при Тимчасовому уряді (де міністром повинен бути українець, а товариші міністра представляти інші нації) для теоретичної розробки і практичного забезпечення прав національних меншин Російської імперії, а також підготовки до Установчих зборів матеріалів з проблем автономії та федерації [8].

На його думку, ця державна модель могла б цілком задовольнити Україну як автономну частину федерації, враховуючи історичні й економічні зв'язки з Росією і те, що в даний проміжок часу і за даних

обставин повністю відокремитись від останньої не вдасться. Тому політик і відстоював статус автономії України в складі демократичної федеративної Російської держави. При цьому Україна (так само як і решта автономних утворень) мала б право проводити цілком незалежну внутрішню політику (окрема законодавча, виконавча і судова влада) на принципах демократії, а питання загальнофедеративного рівня (зовнішня політика, питання оборони тощо) мали б вирішуватися спільно представниками всіх автономних країв [13].

Для глибшого розуміння позиції Н. Григорієва важливо звернути увагу на його заклик «позбутись опікунської психології», адресований тій частині українського політикуму, яка не могла усвідомити, що Україна має всі підстави проводити незалежну політику, чекаючи вирішення долі українського народу від «вищих інстанцій» – спершу від царя, згодом від Тимчасового уряду. Він застерігав надто лояльних до російського уряду українських політиків, наголошуючи, що якщо український провід не проявить політичну волю, систематично і неухильно не впроваджуватиме в життя українську автономію, «вона переведеться силою життя сама собою по мимо нас і, може, зовсім не в такій формі, яка була б бажана» [8].

Публічні виступи Н. Григорієва у перші місяці революції переконливо засвідчують, що автономія у його концепції національно-державного будівництва слугує формою втілення самостійності України у конкретний історичний період. Причому автономія в даному випадку є настільки широкою, наскільки її хочуть самі українці, а входження України до федеративного союзу з Росією є засобом реалізації волі українського народу. Власне, це і є формулювання політичних і моральних засад суверенітету України, права її народу самостійно обирати оптимальну форму державно-політичного устрою. Доречною тут є думка учасника та дослідника української революції І. Майстренка: «Під автономією й федерацією розбурхана революцією народна стихія мислила не м'якиш супроти царату форму

підпорядкування російському центрові, а цілковиту рівність України з Росією і відсутність будь-якого підпорядкування будь-кого і будь-кому» [14, с. 52].

Головною ідеєю, яку завжди відстоював Н. Григорієв було те, що ніхто, крім самих українців не повинен вирішувати, яким шляхом їм іти, адже ніхто краще за них не знає їхніх потреб, а отже і не має права на свій розсуд визначати для них державні пріоритети. Керуючись інтересами суспільного поступу в Україні, він заявляв: *«Ми хочемо волі. Визнаємо, що міцно забезпечить нам її тільки федеративна республіка з широкою автономією України, і за цю автономію будемо так само боротися з централістичними бажаннями, як боролися з царями»* [8]. У таких категоричних формулюваннях політика чітко проглядається застереження урядовим колам Росії, а також готовність самого Н. Григорієва і УПСР, яку він представляв, взяти на себе відповідальність за політичне самовизначення української нації.

Коментуючи через двадцять років свій програмний виступ, Н. Григорієв зауважував, що *«на той час це було максимум того, про що одверто, конкретно й реально можна було говорити»* [3, с. 245]. Це, власне, і пояснює, чому в квітні 1917 р. він заявив про себе як автономіст-федераліст – то була виважена тактична позиція, зумовлена політичним прагматизмом.

Як послідовне розгортання саме цієї позиції слід трактувати його реакцію на Тимчасову інструкцію Тимчасового уряду Генеральному секретаріату від 4 серпня 1917 р., яка виразно продемонструвала імперську позицію Тимчасового уряду, суттєво обмежуючи сферу діяльності Генерального секретаріату. Н. Григорієв чітко усвідомлював, що прийняття інструкції у будь-якій формі, так само як і II Універсалу ЦР, є не лише поступкою Тимчасовому уряду, а й стратегічним прорахунком української влади. Змінивши тактику відповідно до зміни політичних обставин, він виступив з критикою квітневої позиції українського національного проводу і певною ревізією власної промови на Національному конгресі. Так, у своєму виступі під час обговорення Тимчасової інструкції на VI сесії ЦР 7 серпня 1917 р.

політик заявив, що із самого початку український провід припустився великої помилки, беззастережно ставши на шлях федерації, фактично, проігнорувавши своє головне завдання – діяти лише в інтересах власного народу [15, с. 230-231].

Розцінюючи дії російського уряду як випробування української влади, Н. Григорієв був переконаний, що за умови виваженої та принципової політичної поведінки української сторони Тимчасовий уряд буде змушений рахуватися з нею. І навпаки: в разі пасивності українців, їх ставитимуть перед доконаними фактами. Участь же в політиці вимагає вміння відстоювати свої пріоритети і досягати порозуміння з опонентами, що свідчить на користь запропонованого Н. Григорієвим варіанту політичної тактики – «торгуватися»: замість категоричного відкинення інструкції передати її до юридичної комісії і *«нехай вона маринується там років кілька...»*, а *«Генеральний секретаріат нехай працює тим часом по тому (затвердженому УЦР – О. С.) статуті...»* [15, с. 230-231]. І хоча при ухваленні остаточного рішення переважила поміркованість соціал-демократів на чолі з В. Винниченком, прагматична позиція Н. Григорієва, за словами головуєчого М. Грушевського *«мала чималий успіх»* [16, с. 124].

Концепція українського національно-державного будівництва Н. Григорієва набула завершеного вигляду наприкінці 1917 – початку 1918 рр. Каталізатором стали грудневі події, зокрема Маніфест петроградської більшовицької Ради народних комісарів «До українського народу з ультимативними вимогами до Центральної Ради» від 3 грудня 1917 р., в якому з одного боку визнавалася УНР, а з другого проступало втручання у її внутрішні справи.

Обговорення маніфесту посіло головне місце у роботі Всеукраїнського з'їзду рад робітничих, селянських і солдатських депутатів України у Києві 4-6 грудня 1917 р. Більшість учасників з'їзду, зокрема С. Петлюра, В. Винниченко, М. Порш, М. Ковалевський, виступили із закликами відхилити вимоги ультиматуму та підтримати УЦР. Позиція Н. Григорієва була аналогічною. Виступаючи від фракції українських есерів, він заявив:

«Більшовики своїм ультиматумом кажуть українському народові: «Я тобі нічого не зроблю, тільки голову здйму». Це так є, бо вони хочуть знищити Центральну Раду, котра є головою і мозком України» [15, с. 509]. Промовець звернув увагу делегатів з'їзду на те, що більшовики захопили владу самочинно, незаконним шляхом, а отже їхня влада є нелегітимною. Водночас УЦР було обрано українським народом і вона, на його думку, є легітимним виразником народних інтересів [15, с. 509].

Ставлення політика до більшовиків зазнало суттєвих трансформацій протягом 1917 р. – від спроб співпрацювати на рівні рад робітничих і солдатських депутатів до ворожого ставлення з осені 1917 р. Причому, перебуваючи на чолі Ради солдатських депутатів Київського військового округу, а пізніше – Київської ради солдатських депутатів, йому протягом довгого часу (до листопада 1917 р.) вдавалося запобігати «більшовизації» Київської ради, забезпечувати її повноцінне функціонування та підтримку нею УЦР [17, с. 114-126]. Загалом у Н. Григорієва склалося розуміння російського більшовизму як шовіністичної течії, принципово ворожій українській державності. Виступ політика на Всеукраїнському з'їзді рад у Києві цілком відобразив його політичні переконання у питанні національної державності і відносин з більшовицькою петроградською владою: категоричне неприйняття більшовизму; ідея необхідності якнайшвидшого забезпечення державного суверенітету України та його активної оборони.

З огляду на вищевикладене, цілком закономірною була підтримка Н. Григорієвим IV Універсалу УЦР від 11 січня 1918 р. «За десять місяців революції виявилось, що хто б у Петрограді не правив, а Україні волі не дають, – викривав він справжні наміри більшовицького уряду. – Все домагаються, щоб слухала тих, хто сидить в Петрограді. Як Микола II, так і Керенський, так і Ленін билися і б'ються тільки за свою владу, за

те, кому бути зверху, кому бути паном над усіма народами Росії. І ніхто з них не подбав, щоб дати тим народам хоч будь-який порядок, дати їм спокій, хліб, мануфактуру, залізо, ремінь і все, що потрібно для життя» [18].

Виходячи з розуміння українських внутрішньополітичних проблем і геополітичних чинників, Н. Григорієв виступав за рішуче і остаточне відокремлення від більшовицької Росії: «Мусимо ми раз назавше сказати: ...Нехай наш народ сам собою править, нехай має свою ні од кого не залежну державу. Сам собі пан і хазяїн» [18]. Доречно згадати його принципову позицію щодо самостійності України і її входження у федерацію з Росією, виходячи із інтересів українського народу за конкретних обставин: «Коли федерація забезпечує самостійність, то федерація, коли – ні, то окремішність, бо раз гуртування не захищає самостійності індивідуума (нації – О. С.)... то воно йому не потрібно, а тільки шкідливе» [19, с. 315].

Таким чином, у поглядах Никифора Григорієва на проблему політичного самовизначення української нації доби Української Центральної Ради простежується характерна особливість: не залежно від того, до яких тактичних кроків він вдавався (проголошення самостійності чи автономії) у різних політичних ситуаціях, він насамперед виступав за те, щоб не чекати змін згори (від Тимчасового уряду чи іншої центральної влади), а за те, що ці зміни в суспільно-політичному житті повинні здійснювати самі українці. Це ще раз засвідчує, що його автономістська концепція національно-державного будівництва ґрунтувалася на виробленій ним же формулі «самостійність по суті, а не по формі» [20, арк. 16]. При цьому політик завжди дотримувався тези про безпосередній зв'язок дій українського проводу із рівнем національної та політичної самосвідомості українського народу, його готовності до самостійного національно-державного будівництва.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Григорієв Н. Творці мого «Я» // Трудова Україна. – 1933. – Ч. 7. – С. 13-16.
2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 3562, оп. 1, спр. 50 а. – 190 арк.

3. Григор'єв Н. Спогади «руйника» про те, як ми руйнували тюрму народів, а як будували свою хату. – Львів, 1937. – 262 с.
4. ЦДАВО України, ф. 3562, оп. 1, спр. 22 – 359 арк.
5. Самостійність чи автономія? // Народна воля. – 1917. – 1 червня.
6. Григоріїв Н. З часів революції й боротьби за самостійну Україну. – Ченстохів, 1921.
7. Бевз Т. Н. Григоріїв – політик і вчений. – К., 2002. – 285с.
8. Григоріїв Н. Коло автономії // Нова Рада. – 1917. – 25 квітня.
9. Звіт про Всеукраїнський національний конгрес // Рідне слово. – 1917. – 15 квітня.
10. Чого домагається Українська партія соціалістів-революціонерів? // Боротьба. – 1917. – 1 травня.
11. Верстюк В. Ф. Український національно-визвольний рух (березень – листопад 1917 р.) // Український історичний журнал. – 2003. – № 3. – С. 66-69.
12. Солдатенко В. Ф. Третій універсал Центральної ради і плани федеративного переустрою Росії // Український історичний журнал. – 2003. – № 4. – С. 3-10.
13. Григор'єв Наш. Якої республіки треба бідним людям? – К., 1917. – 16 с.
14. Майстренко І. Боротьбизм. Історія однієї течії українського комунізму (рукопис). – Мюнхен, б.р.
15. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У 2 т. – К., 1996. – Т. 1. – 588 с.
16. Грушевський М. Споми́ни // Київ. – 1989. – № 4.
17. Гамрецький Ю. М., Тимченко Ж. П., Щусь О. Й. Ради України в 1917 р. (липень-грудень 1917 р.). – К., 1974.
18. Григоріїв Н. Через що Україна мусіла оповістити себе самостійною? // Народна воля. – 1918. – 27 січня.
19. Гр. Наш. Визволення всіх трудящих. – Прага, 1923. – 341 с.
20. ЦДАВО України, ф. 3562, оп. 1, спр. 42. – 280 арк.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Боряк Г. В.*, д.і.н., проф.; *Сінкевич Є. Г.*, д.і.н., проф.

© Сухобокова О. О., 2013

Дата надходження статті до редколегії 16.10.2013